

Çocukları Caddelere Çıkarmak

Necati MERT*

Dede evimizin oturma odasında ahşabı kirli sarı gömme dolabın önünden soba arkasına doğru bir seccadeden az boylu ve az enli yer minderi uzanırdı. Ucunda, duvarda bir gömme daha. Hiç açık görmedim -gusülhane olacak. Minder sert. İçi saman. Üstünde minderi örten, hatta önüne etek de yapan bir halı. Akşamı, hele yatsıyı da orada kılardı dedem. Yanı sıra ben. Kılardık. Arkadaki kirli sarı dolabın içi tam bir çarşıydı: Tütün paketleri. Sarma kâğıtları. Biri galiba gümüş bir iki tabaka. Enfiye takımı. Ağızlıklar. İlaç kutuları. Haplar. İğne kabı. İçinde biri beşli, biri onlu iki şırınga. Küçük bir ispirto ocağı. Çakı, falçata. Kara kaplı dediğimiz alacak verecek defteri. Yanında sabit kalem. Dolabın orta boşluğunda da ciltleri kara, kapkara, sayfaları sapsarı on beş yirmi kadar kitap. Üstlerinde de tabii el boyu *Kuran*. Hep merak etmişimdir o kitaplar neydi? Nelerdi? *Kuran*'ı bir eline alır, beni de öteki dizine oturturdu dedem. Dalda iki meyve olur, içimizden okurduk. O okur, ben de onun baş hareketinden kopya alır onu satır satır, hatta kelime kelime izlerdim. Arada durur, sorardı: “Nerdeyim?” Gösterirdim. Kucaklar, aferinlerdi.

Konu komşu, kimi akşamlar, hele ki kışın, bağ çırpısı yaktığımız sobası çıtır çıtır, tavanda asılı bekletilmiş ayvalardan ötürü havası mayhoş odamızda toplanır, dedem sanki yıldız, minderi önüne hilal düzen yayılıp yer tutarlardı gelenler. Hilalin ortasında Zarif Yenge. Konuşkan, masallı, cinaslı. Hilalin bir başka vazgeçilmezi, Zarif Yenge'nin, cici-anne derdik, kayınvalidesidir. Beyaz yüzlü, beyaz başörtülü bir Beylikışlahı. Oğlu Salih Ağbi, bakkal. Namazında niyazında. Onlarla bahçelerimiz bitişik. Kardeşi Mustafa Ağbi, gömlekçi. Akşamcı. Babamla adaşlar. İyi de arkadaş. Nezahat Yenge'yle de annem öyledir. Evleri bizimkinden büyük. Kocaman. İki girişli. Sonradan bölünmüş herhal. Ne ki Nezahat Yenge'yi hilalde hiç hatırlamıyorum. Onların tercihi modernden yanaydı. Evlerinde hizmetçileri de vardı. Bir defasında taksit tutup Konyalara kadar geziye çıkmışlardı da ne konuşulmuştu. İkbâl Ebeanne'm, kızları Nihal ve Neriman Abla'lar, Atiye Abla, Börekçilerin karısı ile gelini zaman zaman gelirlerdi. Böyle kalabalık akşamlarda annemle babaannem süpürgeliğe doğru çekilir, beni ve amcamların bizde kalan kızları Cavide Abla'mı da çeker, hilali gelenlere bırakırlardı. Bırakmazdım, öyle anlatırdı ki dedem, sedirde Salih Ağbi'nin, Tenekeci Şükrü Ağbi'nin, Âdem Ağbi'nin yanlarında erkek erkek oturmak da kesmezdi beni de kadınlar arasında bir yere gider sığışır, ağzından çıkacak olanı ilk önce almak için gözümü, kulağımı dikerdim dedeme.

Hiç rötüş görmemiş sesiyle ve seslerin hakkını vererek başlardı: “*Râviler öyle rivâyet eylemiş / Ali'nin cengini hikâyet eylemiş.*” Beni en çok heyecanlandıran hikâyeler Battal Gazi'ye ait olanlardı. Battal'ın tekfur üstüne yalnkılıç gidişleri olur, pek yaman, pek heyecanlıdır; soluk soluğa kalırdık dinlerken. Sarayında Bizans kayserini kuşatır Battal, zorlanır, bereket kayserin kızı âşık olur da... Ne kolay inanırdık! Kıl kıla sürtülür, at

* Hikâyecî.

gelir, yardımıyla devlerin mağarasından şimşir tarak, sonrasında ayna alınır. Kavuşmalar, buluşmalar için daha nice bin zahmet. Zahmetkeşlerden biri de Zal. Rüdabe Sultan'a nihayet kavuşur, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçer, alametler baş gösterir, gelgelelim doğuramaz Sultan. Zümrüdüanka yetişir, hekimbaşına ilaç tarif eder, sonra da Sultan'ın sol tarafı kesilerek çocuğun alınmasını söyler. Denilen yapılıdır. "Rüstem!" diye bağırır hatun. Farsçada, "Kurtuldum!" demektir; çocuğun adı Rüstem konur. Hikâyesi bitmez dedemin: *Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre...* Bir gecede de bitmez. "Bu akşamlık bu kadar" der dedem, "devamı yarın akşam." Gerçekten bittiğinde de: "Onlar ermiş muradına, Cenabı Hak bizleri de erdirsin muradımıza. Bu bir kısas, mecmua kenarında kaydolunmuş, biz de gördük söyledik. Kusur ettiyse affola."

Bildiğim, hiçbir gelenek, ninniler dışında, çocuklara özel bir edebiyat oluşturmuş değil. Masal olsun, hikâye yahut roman, yahut da oyun, çocuk, yetişkinlerle birlikte diller masalı, büyüklerinin okuduğu kitapları okur, tiyatrodan da yine onlarla yan yanadır. Çocukla yetişkin arasında fark var elbette. Hatta kız çocuklarıyla erkek çocukların bile dünyaları yetişkin kadımla erkeğin dünyaları kadar ayrıdır. Erkeğin dili, alışkanlıkları, hayat algısı, bulunduğu mekânlar ve eğlenceleriyle kadınlarınki birbirine benzemez. Çocuklarla çocuklar, çocuklarla yetişkinler arasında da böyledir. Çocuk, dede evimizde olduğu gibi büyüklerle aynı gerçeklik içindedir. Fark, gerçeği algılayışlarında, ona yaklaşımlarındadır sadece. Yahut şöyle: "Gerçek" nedir? Üzerinde anlaşılabilir mi? Evlerde dayak, sokakta tehdit ve taciz varsa, seyahat hürriyeti bile herkes için değilse, kimi insanlar kim vurduya gidiyorsa ve kürede işgaller ve savaşlar sürüyor, coğrafyalar altüst oluyorsa "gerçeklik"te anlaşılabilir mi taraflar? Kenar mahalle çocuğuyla korunaklı sitelerin çocuğu hangi gerçekte, gerçeklikte buluşabilir? Buluşabilir mi! Baklava çaldığı için cezaevine alınan çocukla yazlarını yazlıklarında geçiren çocuk aynı şeyleri mi duyar, düşünür? Madem çocukturlar, duydukları, düşündükleri elbette aynı olmalıdır, demiyorum. Olmaz çünkü. Yetişkinlerin dünyası ne kadar karmaşık, çelişik, çöpleşik ise çocuklarınki de -hadi, o kadar karmaşık, çelişik, çöpleşik demeyeyim- giderek öyle olacaktır.

Konu kendiliğinden ideolojiye ve içeriğe kayıyor. Çok kişi, sadece çocuk edebiyatı için değil edebiyatın geneli için de muzır bulacaktır ideolojiye içeriği. Hatta çocuk edebiyatının kimi isimleri de böyle düşünecektir. Sanıyorum, çocuk edebiyatının "çocukça" bir edebiyat olduğuna inan (dırıl) mışlar.

Bu çevreler -farkında değil- ideolojiye ve içeriğe karşı durarak edebiyatı soyut bir "gerçeklik"e çekmiş oluyorlar. Hoş, zaman zaman bunu isteye dileye yaptıklarını da düşünmüyor değilim. "Edebiyatın kendi iç dinamikleri" klişesini dillerine öyle pelesenk etmişler ki iyi niyetlerine yormak ne mümkün! Edebiyata sadece edebiyatın içinden bakmak, ona asla ekonomi, tarih, sosyoloji vb. disiplinlerin öğrettikleriyle yaklaşmamak edebiyatı güncel politikadan korumaz, tersine, onu işlevlerinden koparır, süs bebeği yapar. Şöyle ki "iç dinamikler"i dillerinden düşürmeyenlerin kastettikleri sadece "biçim"dir. Tamam, "iç dinamik" var, "biçim" var, ama bir başına değil. "İçerik" kadar var. Diyeceğim, "iç dinamikler" ikisini birlikte kapsar.

Edebiyat, kutsalımız değil. Hayatımızda yeri var -o kadar. Hayatımızda yeri olan diğerlerinin ne önündedir ne de arkasında. Nasıl ki çocukla yetişkin de farklılıklarına rağmen birlikte diller. Peki, bu birliktelik edebiyatlarının birlikteliğine kadar götürülebilir mi? Yahut şöyle: Çocuklar için ayrı bir edebiyattan söz etmek yanlış mı yoksa?

Evet, öyle görünüyor. Nitekim Marcel Aymé'ın da bu doğrultuda bir sözü var -ki Nurullah Ataç hatırlatır, çocuk edebiyatından hoşlanmadığı için olmalı. Aymé şöyle diyor: “Çocuklar caddelerde kolayca yürüyemez diye çocuklar için ayrı cadde mi açılıyor? Büyüklerin caddelerinde yürümeğe alıştırılıyor. Demek ki onlar için ayrı kitap da yazılmamalı, büyüklerin kitaplarını okuyup anlamağa alıştırmalı onları.”

Çocuklar için ayrı bir edebiyattan söz etmek yanlış mı gerçekten? Evet, yanlış görünüyor ya, yine de sorarım: Neresi yanlış! Yanlış göremiyorum. Marcel Aymé, çocuklar için ayrı kitap yazılmasını istemeyen Marcel Aymé bile, çocukları henüz yetişmiş görmüyor, büyüklerden, çocukları büyük okumalara alıştırmalarını bekliyor. Caddeleri tehlikeli buluyor çocuklar için. Yine de ellerinden tutulup caddelere çıkarılmalarından yana. Tıpkı dedesi evinde caddelere çıkarılan torun gibi. Hani mahalle ve ev ortamına uygun hikâyelerini yine ortamla uyumlu bir sesle ve geceler boyu anlatan bir dede vardı, hani torun da dedesini kâh ablası, annesi, babaannesi, kâh Zarif Yenge'si yanında kâh sedirdeki erkeklerle birlikte hem de dedesinin âdeta ağzının içinde dinliyordu.

Çocuklara seslenen bir edebiyat tam da bunu yapmalı işte. Elinden tutup caddelere çıkarmalı çocuğu. Cadde ister düz cadde olarak ister edebiyat veya hayat anlamında metafor olarak alınsın görülesi olan şudur: Çocuklar için ayrı cadde olmadığı gibi ayrı bir edebiyat da yoktur. Büyüklerin kitaplarından alınacak olan ne ise çocukların kitaplarından alınacak olan da odur. Nedir o? Edebiyat. Edebî dil.

Dedesinin hikâyelerinden ailesi büyüklerinin yahut ciciannesinin veyahut erkek komşularının anladığını anlamaz elbette çocuk. Ama anladığı bir şey yine de olur. Sabahattin Eyuboğlu'ndaydı sanırım, dört dörtlük bir eserin üç katlı olduğuna rastlamıştım. Bütün aksiyonun: gidip gelmelerin, takipler, kavgalar ve barışların ilk katta olduğunu söylüyordu. Edebiyatla henüz tanışmış, tiyatro ile az buluşmuşlar içinmiş bu kat. Gözü meşgul edermiş yalnız; kişi de gördükleriyle tatmin olur, düğüm çözülüp merak da giderildi mi bir daha asla hatırlamazmış olup biteni. Bir Shakespeare oyununda çocuğun gördüğü de budur, bu kadardır herhâlde.

İkinci kat, ilk kattaki hareketin gelişigüzel olmadığını işaret ediyor. Bunların yorumlanmasını, hayattaki karşılığının bulunmasını bekliyor sanat alıcısından. Bu kat, sanata ilgisi gözün ötesine geçmiş, âdeta yazarınkine eş olmuş sanatseverlere ihtiyaç duyan bir kat. Üçüncü katta, ikinci kattaki yorumun felsefi boyutu yer alıyor. Bunun farkına varılması herkese vergi değil. Dahası, bu felsefe yazarın öteki eserlerinde de olan bir felsefedir; bu da ancak yazı mesleğinin arşına çıkmışlar tarafından fark edilir.

Üç kat, üç katlı ev gibi, üst üste üç kat değil elbette. Üçü iç içe. Üçü birlikte. Bütün. Sanat alıcısının işi, bütünü katlara ayırmak. Nasıl? Günlük hayatın hayhuyu görülecek önce, sonra dönemiyle buluşturulup yorumlanacak, daha sonra da felsefeye bağlanacak. Her eser üç katlı olmayabilir, olandaki bir veya iki katıyla görülebilir, yahut hiç de görülmeyebilir.

Çocuk, yetişkinlerin kitaplarını okuyarak, yetişkinlerle birlikte oyun izleyerek yetişkin olacak, gördüklerini dönemle ve mekânla açıklamasını, bunu felsefeye yani soyuta ve zamana taşımalarını da böyle öğrenecek işte.

Çocukla ülke edebiyatları ve dünya edebiyatı arasında paralellik kurulabileceği şimdi çok rahat söylenebilir. Çocuk nasıl yetişiyorsa edebiyat da öyle yetişip geliyor çünkü. Şöyle ki bugün çocuk edebiyatı dendiğinde akla gelen isimlerin hiçbiri çocuk-

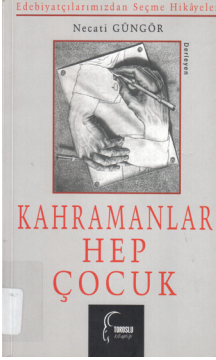
lar için yazmadı. Ne Ezop, La Fontaine, Grimm Kardeşler, Andersen; ne de Jonathan Swift, Alexandre Dumas, Jules Verne, Mark Twain, Levis Carrol, R. L. Stevenson, J. M. Barrie... Fablların, masalların, *Arzın Merkezine Seyahat*, *Gulliver'in Seyahatleri*, *Robin Hood*, *Siyah İnci*, *Mutlu Prens*, *Peter Pan*, *Küçük Prenses*, *Robenson Crusoe* gibi kimi dünya klasiklerinin çocuklar eline geçmesi çok sonra. Doğu'nun *Binbir Gece Masalları*, *Kelile ve Dimne*'si, bizim aşkî hikâyelerimiz, Battal Gazi'miz, Keloğlan'ımız ve yine bizden Nasrettin Hoca ve *Dede Korkut Hikâyeleri* de öyle değiller mi? Halkları *Gulliver'in Seyahatleri*'nde birbirine düşen iki ada İngiltere ile İrlanda'dır aslında, egoları nedeniyle Lilliput'a sığmayanlar İngiliz aristokrasisi, Laputada'ki cahil âlimler de Oxford Üniversitesi'dir. Ya *Alice Harikalar Ülkesinde*? O da bir başka siyasal eleştirisi. Çocuk hani nerde? Hangisi çocuksu, hangisi çocukça bunların?

Fakat çocuklar için edebiyat akla bu eserleri getiriyor bugün. Yayınevleri bu ve benzeri yüzlerce romanı farklı en boyda, farklı kalınlıkta ve farklı kelime tercihleriyle ama hep kısaltarak piyasaya sürdü, çocuklara okunur kıldı. Çocuk ve edebiyat dendiğinde bunların hatırlanmaları yayıncı hayrının sonucu olmalı. Bir neden de... Bizim evin hikâyelerindedir: Annemin haminnesi börek yapmış, tepsisiyle getirip çapı büyük yer sofrasının ortasına koymuş, sofraya firdolayı büyüklü küçüklü sığıştığında horanta, sıra gelmiş böreği kesmeye, sofranın etrafında döne döne kesmeye durmuş haminne, torunlarından biri -gözünden kaçır mı- patlatmış kahkahayı hem de seslice uyarı: "Sen dönme nine, tepsiyi döndür!" Doksanlı yaşlarını yaşamakta olan kadıncağzı parmak ısırmış zamanenin aklı karşısında. Diyeceğim, her çağın çocuğu, önceki çağın çocuğundan ileride. Belki önceki çağın yetişkininden de. Bugün de öyle. Bundan olmalı, dün yetişkinlerin okudukları şimdi çocukların elinde.

Modern Türk edebiyatının gelişmesi de böyle oldu. Okur, önce çevirilerden tanıdı romanı. İlki Yusuf Kâmil Paşa'nın Fénelon'dan *Tercüme-i Telemak* adıyla çevirdiği *Télémaque*. Ardından gelenler: V. Hugo'nun *Mağdurin* adıyla çevrilen *Misérables*'i; Daniel Defoe'nun Arapça çevirisinden *Hikâye-i Robenson* adıyla aktarılan *Robinson Crusoe*'si; Chateaubriand'dan Rezaizade Mahmut Ekrem'in diliyle Türkçeye kazandırılan ve "Hakayikü'l Vekayı"de tefrika edilen *Atala* (1864, kitap olarak: 1872); Teodor Kasap'ın *Hikâye-i Hikemiyye-i Mikromega* adıyla Voltaire'den çevirdiği ve "Diyojen"de tefrika ettiği *Mikroméga*; yine Teodor Kasap, yine "Diyojen" olarak Alexandre Dumas'dan *Monte-Cristo*; St-Pierre'den Sıddık imzasıyla çevrilip "Mümeyyiz"de tefrika edilen *Paul et Virginie*; Longus'ten Kâmil imzasıyla ve *Defni ile Kloe'nun Hikâye-i Taaşşukları* adıyla çevrilen *Daphne et Chloé*. Modern Türk hikâye ve romanının kurucu adları ile ilk eserleri de bu süreçte çıkar: Ahmet Mithat, Namık Kemal ve Şemseddin Sami: *Letâif-i Rivâyât* dizisindeki (1870-1895) hikâyeler ile *Hasan Mellah* (1874), *İntibah* (1872, basımı: 1876) ve *Taaşşuk-i Tal'at ve Fitnat* (1873) romanları.

Bu sekiz çevirinin -sanırım *Telemak* hariç- hemen hepsinin hem çocuklar hem gençler için kısaltılmış pek çok basımı var. Türkçede olduğu gibi başka dillerde de var, ilginçtir çocuk ve edebiyat bağlamında hemen her dilde öne çıkan eserlerdir bunlar. Türk romanının doğum sancıları çektiği 1859-1876 yılları arasında sayıları on sekizdir, diğer on roman da ilk sekizi her yönden izler.

Tutarsızlık veya dağınıklık izlenimi de bırakan bir çeşitlilik dikkat çeker ilk çevirilerde. Edebî değer farklılığına mı bağlanmalı bu çeşitlilik? İmkânsız! Çünkü okuyanı

yazanı gayet kıt topraktır toprağımız. Zaman da toplumsal kırılmaların yaşandığı bir zamandır. Din medeniyetinden Batının tüketim uygarlığına geçilmektedir, kişilerin zihniyetçe, toplumun yapıcı dönüşmeleri şart, ülke genelinde bunun dersi verilmekte sanki.

Çeviriler dönemine kadar divanın manzum ve mensurları idi aydını besleyen edebiyat kaynakları. Kalıplaşmış vakalar üzerine oturtulmuş, temaları belli, istiareleri belli, kahramanları belli, dili Türkçeden çok Arapçaya, Farsçaya açık, çok özel, kendine özgü bir edebiyat. Yazılı. Halkın ise kimi dinî, kimi aşkî, kimi destansı kahramanları vardı, onların hikâyeleriyle haşır neşirdi. Mübalağa ve masal halk hikâyelerinde de var, var da divanın mesnevilerine göre hayatla bağları hayli yüksektir. Ve sözel. Çevirilere toplumu dönüştürme görevi yüklenmişse de, iki ayrı insanın, aydının da, halkın da alışkanlıkları gözetilmiştir.

Sözgelimi *Telemak*'ın konusu Homeros'un *İlyada*'sından alınmadır. Doğu anlatılarındaki eğlendirerek öğretme amacını *Telemek* da taşır, dili de münşiyanedir. Eser hem bundan hem de çevirenin de ikinci basıma takriz yazanın da devlet katından olmaları nedeniyle çok iyi karşılanır. *Paul ve Virginie* ve *Atala* gibi romanlar ise maceraları, fırtınaları, tehlikeleri, özellikle sevdaları ile sözel edebiyatı da, mesnevileri de çağrıştırdılar. Fakat *Paul ve Virginie* hele ki *Defni ile Kloe* tensel heyecanı ıskalamayan, kimileyin öne de alan anlatılardır.

Zannımca, ilk çeviriler kişilerin de toplumun da ancak alışkanlıkları okşanarak dönüştürülebileceğini göstermiştir. Nasıl ki çocukları ellerinden tutup caddelere çıkarmak gerekiyor.

Robinson Crusoe bizim dönüşüm maceramızı özetleyen rakipsiz örnek. Cumhuriyet'e kadar altı farklı çevirisi yayımlanır. Ahmet Lütfi Efendi tarafından 1864'te yapılan ilk çevirisi 25 yıl içinde yedi kez basılır. Niye? Ya da ne anlatır *Robinson Crusoe*?

2005 Ekim'inde Türkiye III. Dinî Yayınlar Kongresi'nde sunduğum tebliğden bir paragrafı almanın şimdi tam yeridir.

Evet, eşyaya dikkatli, bu sayede de zorluklarla baş edebilen biri Robinson. Ama şu da var: Cuma'yla ilişkisi tam bir efendi-köle ilişkisidir. Görünüşte Cuma'yı kurtarır Robinson, medenileştirir; lakin bir başına hiçbir anlam ifade etmediğini de Cuma'ya göstermiş olur, böylece onu Calvinist bir ahlakla ötekileştirir. Ya da açalım: Müteşebbis burjuva önünde işçi kılar. *Robinson Crusoe*'ya -Engels'in baktığı gibi- Marksist sınıf çatışması temelinden bakmak mümkün. Ama milliyetçi açıdan bakmak da mümkün. Sözgelimi *Primo Türk Çocuğu*'ndaki Batı, Robinson'dur; Türkiye de ehlileştirilmesi gereken Cuma. *Robinson Crusoe*'dan beslenmenin kalkımcı ulus-devlet açısından bence böyle bir sakıncası var. Roman modern burjuva dünyasını telkin ediyor ama, yeni köleler için küreye yayılmış veya yayılacak olan modern Batı'yı da bağışlıyor. Hatta haklı buluyor. Telkinin geri tepebileceği ta başlangıçta görülmemiş mi acaba, yoksa görmezlikten mi gelinmiş?

Yani? Yanisi kestirmeden şöyle:

Çocuklarla caddelere çıkmak hoş, çok hoş da o bile çocuk istiyorsa yapılmalı meta-zori değil.